

CIAO TUTTI ROMA

Saskia Balmaekers

EEN ONTDEKKINGSREIS
DOOR DE EEUWIGE STAD

CIAO-TUTTI ROME

EEN ONTDEKKINGSREIS DOOR DE EEUWIGE STAD

Saskia Balmaekers

INHOUDSOPGAVE

6 SPQR

- 8 SPQR – de officiële naam van het Romeinse Rijk
- 10 Romulus en Remus
- 16 Sprekende beelden
- 22 PROEF ROME: Koffie in een bijzondere setting
- 28 Sprekende muren
- 30 *Sampietrini* – vereerde / vervloekte straatstenen
- 32 *Fare bella figura*
- 36 De magie van de 500
- 40 Koningin der wegen

44 KATTEN, KIKKERS, SCHILDPADDEN, BIJTJES EN EEN OLIFANT

- 46 Kikkers, monsters en uilen
- 50 Schildpadjes in het water
- 54 Zonnebaden op Caesars sterfplek
- 62 Wapens en water met bijen
- 64 Een kuiken als olifant

66 BIJZONDERE BOUWWERKEN

- 68 Egyptische hemelbestormers
- 72 Obelisk van eigen makelij
- 76 De wederopstanding van de obelisk
- 80 Een piramide in Rome
- 84 Eeuwige rust
- 88 Testaccio – een berg vol scherven
- 90 Tongstrelend Testaccio
- 94 Kunstzinnig contrast – moderne musea in Rome
- 98 Het hoogste stripverhaal ter wereld
- 100 Het oudste bouwwerk van de stad
- 108 PROEF ROME: *Gelatissimo!*

114 GEZICHTSBEDROG

- 116 Colonnades van Borromini en Bernini
- 120 Fabel van de fontein
- 124 Roomse rivaliteit
- 128 Een kerk zonder koepel
- 132 Dubieuze dubbelfunctie
- 134 Geslaagde vermomming
- 138 PROEF ROME: Onvervalst Romeins: een stuk pizza

142 ROMA AMOR

- 144 Uit naam van de liefde
- 148 De meest romantische plek van Rome
- 150 Romantiek in een roeiboot
- 152 Hemelse en aardse liefde
- 154 Apollo en Daphne: een verhaal vol liefde
- 158 De bruiloft van Amor & Psyche
- 162 De hand van Michelangelo

164 MICHELANGELO

- 166 Michelangelo's meesterwerken in de Sint-Pieter
- 170 Van uienveld tot ultieme architectuur
- 172 De hoorntjes van Mozes
- 174 Stijve nek in de Sixtijnse Kapel
- 176 De hand van God
- 180 Als onze Adriaan zijn zin had gekregen...
- 182 Michelangelo's laatste engelen
- 184 PROEF ROME: Pasta met Romeinse roots

188 ROME ALS DECOR

- 190 Een *dolce* decor
- 192 Via Margutta – schilderachtig straatje met de sfeer van weleer
- 196 Hollywood aan de Tiber
- 202 Viva Tosca!

SPQR

**KATTEN, KIKKERS,
SCHILDPADDEN,
BIJTJES EN EEN OLIFANT**

**BIJZONDERE
BOUWWEREKEN**

GEZICHTSBEDROG

ROMA AMOR

ROME ALS DECOR

**MAESTRO
MICHELANGELO**

CIAO TUTTI!

Vele, of misschien wel alle, wegen leiden naar Rome, zo wil het spreekwoord doen geloven. Of dat voor iedereen geldt, weet ik niet, maar Rome is voor mij de afgelopen jaren zeer regelmatig het eindpunt geweest van een lange reis. Inmiddels ken ik blindelings de weg in de stad waar ik precies vijftien jaar geleden voor het eerst een aantal stappen zette, nog ietwat schuchter en overdonderd door alle schoonheid die zomaar om me heen te zien en te ervaren was.

Ondanks mijn frequente terugkeer naar de stad waaraan ik mijn hart verloor, weet Rome me telkens weer te verrassen. Ik zie de koepel van de Sint-Pieter net op een ander moment van de dag, in een andere lichtval. In het Pantheon is een nieuw stukje muur gerestaureerd en een beeld van Bernini heeft na jarenlang alleen maar steigers eindelijk een gezicht. Achter een nog niet eerder opgemerkte fontein wacht een nieuw verhaal, in een nog niet doorkruist steegje liggen nieuwe verrassingen voor het oprapen. Zoals Marcel Proust ooit al zei: 'Een echte ontdekkingsreis wordt niet gekenmerkt door het zoeken van nieuwe gebieden, maar door het kijken met andere ogen.'

In dit boek hoop ik je van andere ogen te kunnen voorzien, zodat je Rome – of je de stad nu al eerder bezocht of er binnenkort voor het eerst heen gaat – net zo in je hart zult sluiten als ik vijftien jaar geleden heb gedaan. Met elk verhaal groeit de liefde voor de stad, voor de Romeinen, voor de bijzondere geschiedenis van deze unieke plek, die ons

tegelijkertijd zo leert genieten van het moment, met haar heerlijke keuken, schitterende pleinen en levendige sfeer.

Ciao tutti Rome bestaat, naar voorbeeld van de zeven heuvelen waarop de stad is gebouwd, uit zeven delen. Je maakt kennis met al die ingrediënten die samen het typisch Romeinse straatbeeld vormen en zoekt naar dieren die zich in de parken en op de pleintjes schuilhouden. Net als ik word je betoverd door de meest bijzondere bouwwerken, met extra aandacht voor Michelangelo en het gezichtsbedrog van een aantal beroemde Romeinse architecten. Je ontdekt de onlosmakelijke band tussen Rome en de liefde en gaat op pad door het indrukwekkende decor dat Rome op veel plekken nog altijd is. Uiteraard is er tussendoor tijd voor een cappuccino, een gelato, een stuk pizza of een bord pasta, want juist de combinatie van magische momenten en pasta is volgens filmregisseur Federico Fellini wat het leven zo mooi maakt. En dat geldt in Rome nog nét een beetje meer!

Saskia Balmaekers,
voorjaar 2013

P.S. Roma, non basta una vita: zo luidt een ander beroemd spreekwoord. Als een leven al niet genoeg is om alle moois in Rome te zien, dan is 208 pagina's dat al helemaal niet. Ik ben dan ook zeker niet volledig in het beschrijven van alle monumenten en bezienswaardigheden in de Eeuwige Stad; voor dit boek heb ik gekozen voor een thematische weergave van een aantal bijzondere verhalen.

SPQR

SPQR

OVER HET TYPISCH
ROMEINSE STRAATBEELD

SPQR

SPQR DE OFFICIËLE NAAM VAN HET ROMEINSE RIJK

In Rome struikel je over de putdeksels met daarop de letters SPQR. De plek op de deksels is te beperkt om uit te leggen waar deze afkorting precies voor staat, maar gelukkig zijn er in Rome heel wat grotere bouwwerken te vinden die wel genoeg ruimte bieden voor de uitgeschreven woorden.

Wie het Forum Romanum bezoekt, kan op de Boog van Titus de volgende inscriptie lezen:

SENATVS
POPVLVSQVE·ROMANVS
DIVO·TITO·DIVI·VESPASIANI·F
VESPASIANO·AVGVSTO

*'De Senaat
en het Volk van Rome
(dragen dit op)
aan de vergoddelijkte Titus,
zoon van de vergoddelijkte Vespasianus,
Vespasianus Augustus'*

Oorspronkelijk waren de letters van brons, maar dat is in de loop der tijd verdwenen. De gaten waarin de bronzen letters waren verankerd zijn nog steeds te zien.

SPQR deed dienst als de officiële naam van het Romeinse Rijk. De afkorting werd in gebruik genomen ten tijde van de Romeinse Republiek, maar het is niet bekend waar of wanneer de uitdrukking precies is ontstaan. De afkorting wordt in elk geval vanaf de eerste eeuw voor Christus als inscriptie gebruikt op triomfbogen en openbare gebouwen. Ook officiële documenten werden ermee ondertekend. Later werden de letters SPQR ook afgebeeld op bijvoorbeeld vaandels en munten.

Het gemeentebestuur van Rome gebruikt de afkorting SPQR ook vandaag de dag nog, onder andere in het wapen van de stad, op de meeste publieke gebouwen en, zoals gezegd, op alle putdeksels.

SPQR-parodieën

In de loop der tijd zijn er veel parodieën gemaakt op de betekenis van deze afkorting. Italianen die niets van doen willen hebben met de arrogante hoofdstedelingen hebben er 'Sono Porci Questi Romani' ('Het zijn varkens, die Romeinen') van gemaakt.

De inwoners van Rome nemen op hun beurt hun Vaticaanse burens op de hak, met 'Solo Papi Qui Regnano' ('Alleen pausen regeren hier'). De Italiaanse bewerker van de *Asterix*-strips, Marcello Marchesi, vertaalde de favoriete woorden van Obelix 'Ils sont fous, ces Romains' meesterlijk naar een nieuwe betekenis van SPQR: 'Sono Pazzi Questi Romani' ('Ze zijn gek, die Romeinen'). In de film *Gladiator* staat de afkorting SPQR op de linkerschouder van generaal Maximus Decimus Meridius getatoeëerd. Zo gek waren de Romeinen nu echter ook weer niet; een generaal uit die tijd zette voor geen goud de naam van het land waar hij voor vocht op zijn schouder.

Een stukje Rome in Amsterdam

Bij toeval zag ik dat ik me in Amsterdam niet al te ontheemd hoeft te voelen. Op de fries boven de ingang van de Amsterdamse Stadschouwburg prijken namelijk trots de letters SPQA. Een *Ciao tutti*-lezer wees me op nog twee plekken in Amsterdam waar de letters SPQA zijn te zien: op de brug over de Keizersgracht (ter hoogte van de Vijzelstraat) en hoog in een van de gebouwen van het vroegere Binnengasthuis. Vanaf de brug bij de Oudezijds Achterburgwal kun je, met je rug naar het Centraal Station, de letters zien.

ROMULUS EN REMUS

Naast de afkorting SPQR zie je overal in Rome de wolvin opduiken, meestal in gezelschap van de tweeling Romulus en Remus. De wolvin is onlosmakelijk verbonden met de ontstaansgeschiedenis van Rome. Ook al zal niet elk element van het verhaal waar zijn, het is een prachtige mythe die het vertellen meer dan waard is.

Afstammelingen van Aeneas

Het stichtingsverhaal van Rome begint nog voordat de tweeling geboren wordt, ver weg van de plek waar de stad gesticht zou worden. De oorsprong van Rome ligt in Troje. Aeneas, die hier geboren en getogen was, ontvluchtte zijn vaderland en bereikte na een lange tocht over zee de regio die we nu kennen als Lazio.

Een van de directe afstammelingen van Aeneas, Rhea Silvia, zou een affaire hebben gehad met de oorlogsgod Mars. Ze raakte zwanger en beviel van een tweeling: Romulus en Remus. Hun oom, de koning van het gebied, zag hen, hoe klein ze ook waren, meteen als concurrenten voor de troon en besloot zich van hen te ontdoen. Hij liet de kleine baby's in de Tiber gooien, ervan uitgaand dat ze zouden verdrinken en hij rustig verder kon regeren.

Van broers tot rivalen

Romulus en Remus werden echter langs de oever van de Tiber gevonden door een wolvin. Ze hielp de kleintjes op het droge en zoogde ze, tot ze daar te groot voor werden. Een herder nam de verdere opvoeding van de jongens voor zijn rekening, niet wetende dat ze zo'n grote toekomst voor zich hadden.

De jongens waren allebei sterk en gespierd. Ze waren aan elkaar gewaagd en namen het vaak voor de lol tegen elkaar op. Dat veranderde toen ze van de herder vernamen waar ze vandaan kwamen. Ze besloten een stad te stichten op de plek waar de wolvin hen ooit had gevonden, aan de oever van de Tiber.

Tot zover de verbroedering. Plotseling moest de een namelijk onderdoen voor de ander; er kon er immers maar een de baas zijn. Beide jongemannen waren vastbesloten de leiding in handen te krijgen. Ze besloten het lot te laten beslissen wie de stad zou leiden. Zoals niet ongewoon was in die tijd, wachtten ze elk op een andere plek de dageraad af om het aantal overvliegende vogels te tellen. Wie de meeste vogels zou zien vliegen, mocht zich koning van de nieuwe stad noemen.

Remus zag al vroeg in de ochtend zes gieren overvliegen. Hij was door het doller heen: een duidelijker teken hadden de goden hem niet kunnen geven. Hij zou de leider van de nieuwe stad worden. Helaas voor hem zag zijn broer twaalf gieren

over de vlakke scheren. Een duidelijke boodschap, volgens Romulus: hij was uitverkozen door de goden om de stad te stichten en te leiden. Remus was het daar natuurlijk helemaal niet mee eens en de twee kregen ruzie. De ruzie liep voor Remus niet goed af. Hij werd vermoord door zijn broer, die meteen zijn naam aan de nieuw te bouwen stad gaf en de volledige macht opeiste. Romulus werd, op 21 april 753 voor Christus, de eerste koning van Rome.

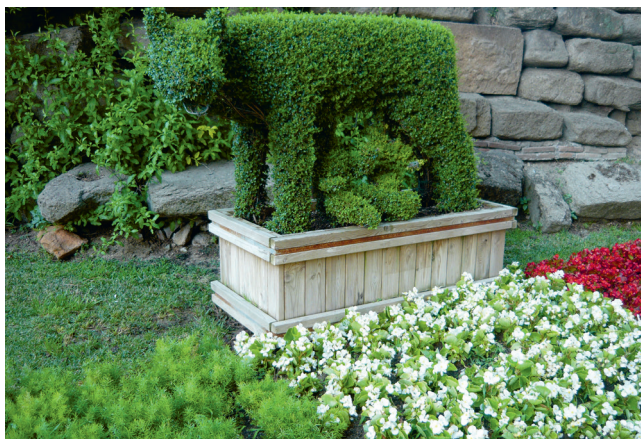
Variant met een even tragisch einde

Een andere versie van het stichtingsverhaal van Rome laat Romulus een stadsmuur bouwen, die echter telkens instort. Remus zag dit een aantal keer gebeuren en lachte zijn broer uit. Hij zette hem voor gek door vrolijk over de resten van de muur te springen. Romulus werd witheet van woede, pakte zijn zwaard en stak zijn broer dood, om vervolgens verwoed de muur op te bouwen die nu wonder boven wonder bleef staan.

Een symbool van lichte zeden

Het Latijnse woord *lupa*, wolvin, heeft een dubbele betekenis. Het betekent namelijk ook prostituee. Het is dus aannemelijk dat de broertjes niet door een wolvin werden gevonden en gezoogd, maar door een Romeinse dame van lichte zeden. Aangezien het echter lastig is om een hoer te vereren en op een sokkel te plaatsen, zeker in het katholieke Rome, houden de Romeinen graag vast aan het verhaal van de wolvin die de tweeling zoogt.

VOORTAAN WORDT HET TWEE WOLVINNEN BEGROETEN!

Symbool van de Eeuwige Stad

Je ziet de wolvin op zo veel plekken in de stad opduiken, dat een volledige lijst een heel boekwerk in beslag zou nemen. Daarom beperk ik me tot een drietal bijzondere wolven, die je tijdens je bezoek aan Rome even zou moeten opzoeken.

Een 'jongere' wolvin

Allereerst de wolvin in de Musei Capitolini, die tot voor kort voor de oudste beeltenis van het verhaal van Romulus en Remus werd gehouden. Onderzoekers van de universiteit van Salento hebben in 2012 op basis van koolstofdatering vastgesteld dat ze niet uit de oudheid maar uit de middeleeuwen stamt. Volgens hen is de Capitolijsse wolvin in de twaalfde eeuw gemaakt, en niet, zoals eerder werd gedacht, in de vijfde eeuw voor Christus door de Etrusken.

Dat de tweeling pas later aan het bronzen beeld werd toegevoegd, is bekend. Volgens onderzoekers zouden Romulus en Remus in de vijftiende eeuw door Antonio del Pollaiuolo onder de wolvin zijn geplaatst. Men ging er echter al die tijd van uit dat de wolvin zelf veel ouder was, nadat de Duitse kunsthistoricus Johann Joachim Winckelmann de wolvin in de achttiende eeuw aanduidde als Etruskisch. Volgens Umberto Broccoli, hoofd Culturele Zaken van de gemeente Rome, 'denken de onderzoekers dat het om een middeleeuwse kopie gaat van een origineel Etruskisch werk.' De wolvin zelf verblijft en verbloost niet bij al die opschudding en blijft in de Capitolijsse Musea bescherming bieden aan Romulus en Remus.

Wolvin in het groen

Links naast het Capitool, waar de afdaling naar het Forum Romanum begint, huizen nog twee wolven. Een replica van de Capitoolijnse wolf, hoog boven op een zuil, en een prachtig gesnoeide buxus, heldergroen in het net zo groene gras, met ervoor een bloementapijt in de kleuren van de Italiaanse vlag. Voortaan wordt het dus twee wolven begroeten! Nu alleen hopen dat de groene versie goed gesnoeid wordt, zodat zowel de wolf als de kleine Romulus en Remus herkenbaar blijven...

Voetbalwolvijn

AS Roma, een van de twee voetbalclubs van Rome, heeft de wolf tot symbool verkozen. Vooral in het supporterscafé in Testaccio hebben de tifosi van deze voetbalclub alles wat verband houdt met AS Roma verzameld. Je vindt het café aan Via Lorenzo Ghiberti 55. De roodgele kleuren maken je al van veraf duidelijk waar de wolf in huist.

In bocca al lupo!

De wolf in mag dan overall op straat opduiken, haar mannelijke wederhelft neemt een belangrijke plaats in in het Italiaanse taalgebruik. Italianen wensen elkaar namelijk succes door 'In bocca al lupo!' te roepen. Letterlijk betekent dit 'In de muil van de wolf!'. Wil je als een echte Italiaan voor de dag komen, antwoord dan niet met 'Grazie!' maar met 'Crepì!', oftewel 'Dat hij moe creperen!' (Waarbij 'hij' uiteraard staat voor die wolf.)

Waar deze uitdrukking precies vandaan komt, is niet helemaal duidelijk. Men denkt dat het een overblijfsel is van de taal die herders en jagers onderling bezigden. De wolf was een van de grootste gevaren voor een kudde schapen of geiten, waar je beter niet aan ten prooi kon vallen. Het doden van een wolf werd gezien als een bijzondere prestatie, waardoor de succeswens oorspronkelijk ook zeer praktisch bedoeld was.

Een andere interpretatie baseert de succeswens op het verhaal van de wolf in die Romulus en Remus wist te redden. Net als voor deze te vondeling gelegde tweeling zou de muil van de wolf voor iedereen voorspoed en redding brengen. Maar waarom de wolf vervolgens zou moeten creperen? Dat blijft bij deze versie een beetje onbegrijpelijk. Zonder wolf in immers geen Rome...